

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Aydoğmuş, E. (2019). "Kırgız ve Türkiye Türkçesi Deyimlerinde "Kalp/ Yürek", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (4): 3126-3145.

Geliř Tarihi / Received Date: 3 Aralık 2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14 Mayıs 2019

Araştırma Makalesi

KIRGIZ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ DEYİMLERİNDE "KALP/ YÜREK"

Dr. Öğr. Üyesi Erdal AYDOĞMUŞ

Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi

erdalaydogmus40@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7642-7807

Öz

Deyimler her dilde bulunur ve dil içinde önemli bir yere sahiptir. Az sözle çok şey anlatabilmek, anlatımı güçlendirmek açısından deyimler son derece önemlidir. Milletlerin belli bir hayat tecrübeleri sonucunda ortaya çıkmış, halk arasında yaşatılan kıymetli hazineleridir. Deyimler kalıplaşmış söz öbekleridir. Bu söz öbeklerinin arasında dilin temel taşlarından olan organ adlarından oluşturulan deyimler de mevcuttur. Organ adlarından oluşturulan deyimler oldukça fazladır. Organ adlarıyla oluşturulan deyimler arasında "kalp/ yürek" kelimesi de bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde "kalp" ya da "yürek" olarak söylenen kelime Kırgız Türkçesinde "cürök" olarak adlandırılmaktadır. İnsan organlarının her birinin ayrı birer önemi vardır. Fakat kalp/ yürek insan hayatı için daha da önemli bir organdır. Türk lehçeleri arasında organ adlarından oluşturulmuş deyimlerle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar arasında, baş, göz, kulak, burun gibi organ adları temel alınmıştır. Bu çalışmada Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki "kalp/ yürek" kelimesiyle oluşturulan deyimler incelenmiştir. Her iki lehçede de ortak ya da benzer olan deyimlerin olduğu görülmüştür. Bunların dışında farklı olan deyimler de belirlenmiştir. Deyimlerin anlamları verilerek gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Deyim, Kalp/yürek, Karşılaştırma

THE IDIOMS ABOUT HEART IN KYRGYZ TURKISH AND TURKEY TURKISH LANGUAGES

Abstract

Idioms have an important place in every language. Expressions are extremely important in terms of explaining a lot with few words and strengthening the narrative. It is the precious treasures of the people, which have been revealed as a result of certain life experiences of the nations. Idioms are stereotypes. There are also idioms created from organ names, which are the foundation of language. Expressions from organ names are quite large. There is also the word heart among the idioms formed by the organ names. The words spoken in Turkey Turkish as "kalp" (heart) or "yürek" (heart) in Kyrgyz Turkish they are spoken as "Jurok". Each human body has a different significance. But heart is a more important organ for human life. Among the dialects of the Turkish dialects, many works have been done about the idioms that have been formed. The studies were based on organ names such as the head, eye, ear and nose. In this study the word "heart" was reviewed by phrases in Kyrgyz Turkish and Turkey Turkish. Both dialects were found to have common or similar idioms. The idioms which are different from these are also determined. The meanings of the idioms were given and explanations were made.

Key Words: Kyrgyz Turkish, Turkey Turkish, Statement, Heart/heart, Comparison

1. GİRİŞ

Dünyadaki tüm dillerde deyimler bulunmaktadır. Deyimler dilin en önemli yapı taşlarındandır. Az sözle çok şey anlatmaya yarayan deyimler günlük hayatta yeri geldiğinde kullanılmaktadır. Özellikle ifadelerin güçlü olması, duygu ve düşüncelerin etkili bir şekilde dile getirilmesi açısından deyimler önemlidir.

Deyimler de atasözleri gibi belli bir tecrübe sonucu ortaya çıkmış kalıp sözlerdir. İnsanların başından geçen iyi, kötü, acı, tatlı vs. olayların sonucu olarak dildeki yerini alarak dilin bir parçası haline gelmiştir. Aynı zamanda atasözleri gibi kalıplaşmış sözlerdir.

Deyim kelimesiyle ilgili Türkçe Sözlükte şu açıklama yapılmaktadır: Deyim, “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir.” (Türkçe Sözlük, 2011: 651).

Türkiye Türkçesindeki deyim kelimesinin Kırgız Türkçesindeki karşılığı Gulzura Cumakunova'nın Türkçe- Kırgızca adlı eserinde şu şekilde verilmiştir:

1. “*kep, aytım, söz*”, 2. “*idioma*”, “*frazeologizm*” (Cumakunova, 2005: 192).

Bu terimlerin açıklaması Kırgız Tilinin Sözdüğü (Kırgızca Sözlük) adlı çalışmada şöyle yapılmıştır:

“*Kep*”, “Sözlü olarak söylenen düşünce, fikir, insanların birbirlerine söyledikleri sözler.” (KTS. I, 2011: 834)

“*Aytım*”, “Konuşulan söz, birisinin söyledikleri.” (KTS. I, 2011: 64).

“*Söz*”, “Konuşurken duygu ve düşünceleri, objektif bir şekilde sesler aracılığıyla ifade eden sözcükler bütünü (KTS. I, 2011: 446).

“*İdioma*”, “İki ya da ikiden fazla sözcükten meydana gelen genellikle gerçek anlamının dışında mecaz anlamda kullanılan sadece o dile ait olan, sözcükleri birbirinden ayrılmayan, değişmeyen kalıplaşmış sözler.” KTS. I, 2011: 652)

“*Frazeologizm*”, “Fikir alışverişinde sabit kalıp sözlerden oluşan anlamlı, duygusal hususiyete sahip dilin parçalanamayan kalıplaşmış sözler bütünüdür.” (KTS. I, 2011: 682)

Doğan Aksan deyimle ilgili şunları söylemektedir: Deyim, “belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamda kullanılmasıyla oluşan sözdür.” (Aksan, 2000: 35).

Deyimler kalıplaşmış sözler olduğundan deyim içindeki sözcüklerin yeri değiştirilemez, herhangi bir sözcük çıkartılamaz ya da yeni bir sözcük eklenemez. Deyimler parçalanamaz. Ömer Asım Aksoy'a göre (1988: 38), deyimler de, atasözleri gibi, kalıplaşmış sözlerdir. Bir deyim sözcükleri değiştirilip yerlerine aynı anlamda da olsa başka sözcükler konulmaz ve deyim sözdizimi bozulamaz.

Bir dildeki deyimlere bakıldığında o dilin zengin ve köklü bir dil olup olmadığı konusunda görüş elde edilebilir. Türk dilleri **deyim yönünden oldukça zengindir. İnsanlar tarafından herhangi bir konu hakkında duygu ve düşüncelerin dile getirilmesi sırasında bazı edebi sanatların (tezat, mecaz) da yardımıyla** kalıplaşmış olan deyimlerden de faydalanılmaktadır. Özkan ve Şadiyeva tarafından kaleme alınan çalışmada, Türk dilinin söz varlığı olan deyimler, insanın duygu ve düşüncelerini, dünya görüşünü, dış çevre ve olaylar karşısında takındıkları tavırlarla davranışları, gerçek anlamından az çok farklılaşarak, tezat ve mecaz gibi sanatlardan da yararlanmak suretiyle tasvir eden kalıplaşmış sözlerdir (Özkan ve Şadiyeva, 2003: 136) açıklaması yapılmaktadır.

Deyimler de atasözleri gibi nesilden nesle aktarılmaktadır. Deyimler kalıp sözler olduğundan fazla bir değişikliğe uğramamaktadır. Useev'e (2014: 91) göre deyimler kalıplaşmış dil birliği olması sebebiyle nesilden nesle daha az değişikliğe uğrayarak geçmektedir. Yani oluştuğu kelimeler diğer kelimelere göre daha çok korunmaktadır.

Deyimler duruma göre konuşma esnasında değiştirilemez, orijinal haliyle kullanılır. Semantik ve yapısal kuruluşlarıyla oynanamaz. Biray (2005: 123), deyimlerin bu özelliğiyle ilgili olarak; deyimler, hem yapı hem de anlam bakımından çok eskiden kalıplaşmış birer dil malzemesi olan deyimler, konuştuğumuz sıradaki fikir akışımıza göre yeniden düzenlenemezler. Kalıplaşmış şekilleriyle kullanılırlar. Yani kendi semantik ve yapısal kuruluşları, daima ilk şekilleri gibi demektedir.

Deyimler, hayatın içinden çıkmıştır. İnsanoğlunun yaşadığı tecrübeler sonucunda elde ettiği birikimler deyimlere yansımıştır. Dolayısıyla deyimler Türk milletinin kültürel yapısı hakkında da bilgiler vermekte, en az iki kelimededen oluşmakta ve anlatımın güçlendirilmesinde faydalanılmaktadır. Orozobaev'e (2013: 208) göre deyimlerin sosyokültürel unsurları içeren, anlatım gücünü artıran, gerçek anlamlarından ayrı bir anlam taşıyan, en az iki kelimededen oluşan ve bu kelimelerin herhangi biri başka kelimelerle değiştirilmeyen vb. gibi pek çok özelliği daha vardır.”.

Türk dillerindeki deyimlerin zenginliği göz ardı edilemez. Bu da Türklerin dil ve kültür açısından köklü bir geçmişe sahip olduklarının göstergesidir. Dilin ve kültürün tarihi derinliklerinde Türk milletinin yaşayışı, örf ve âdeti, gelenek ve görenekleri gözler önüne serilmektedir. Deyimler de bu zenginliğin bir parçasıdır. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki “göz” organ adıyla kurulan deyimleri inceleyen Duman ve Sorokina'ya göre deyimler, atasözleri gibi kalıplaşmış ifadeler, bir dilin söz gücünü ortaya koyan dil unsurlarıdır. Bu türden kalıplaşmış ifadelerin tek başına incelenmesi bile, bir dilin zenginliği, ifade gücü, o dilin kullanıcısı olan milletin kültürü, yaşam tarzı gibi konularda birçok veriye

ulaşılmasını sağlamaktadır (Duman ve Sorokina, 2017).

Dilin söz varlığını oluşturan temel sözcükler arasında organ adları önemli bir yere sahiptir. Türk dillerinin ortak söz varlığı açısından organ adlarında ortaklıklar vardır. Organ adları kalıplaşmış olan deyimlerde de kullanılmaktadır. Kırgız ve Türkiye Türkçesi deyimleri incelendiğinde organ adlarıyla kurulmuş deyimler arasında baş, göz, kulak, kalp (yürek), dil vs. organ adlarının olduğu görülmektedir.

1.1. Türk Lehçelerinde Organ Adlarıyla Kurulan Deyimlerle İlgili Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de Türk lehçelerindeki organ adlarıyla oluşmuş deyimler üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların bazıları şunlardır:

Emine Atmaca’nın “*Kazak Türkçesinde Göz Organ İsmiyle Kurulmuş Deyimlerin Yapı ve Anlam Özellikleri*” (2009), Gül Banu Duman ve Oksana Sorokino tarafından kaleme alınan “*Çuvaş Türkçesinde Göz İle Kurulmuş Deyimler ve Türkiye Türkçesiyle Karşılaştırılması*” (2017), ve Sema Şahin’in “*Türkiye Türkçesinde Organ Adları İle İlgili Deyimler Ve Onların Azerbaycan Türkçesinde Karşılığı*” (URL:1). Bu makalelerin dışında bir de Ahmet Güngör’ün “*Kırgızca ve Türkçede ‘Baş’ Sözcüğü ve Diğer Organ Adlarıyla Oluşan Deyimlerin Karşılaştırılması*” (2003), Aygül Tursunova’nın “*Kırgızca ve Türkçede ‘Göz’ ile İlgili Deyimler ve Çağrışım Alanlarının Karşılaştırılması*”(2007) adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Emine Atmaca’nın çalışmasında Kazak Türkçesindeki organ adlarından oluşturulan deyimlerle ilgili yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. “Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde Deyim” in türlerine değinilerek örnekler verilmiştir. Ayrıca Kazak ve Türkiye Türkçesindeki anlam bakımından ortak olan deyimler de ele alınmıştır.

Gül Banu Duman ve Oksona Sorokina çalışmalarında, deyim tanımı yaparak “göz” kelimesinin etimolojisi üzerinde durulmuştur. Çuvaş ve Türkiye Türkçesindeki anlam bakımından ortak olan deyimler örnek olarak verilmiştir. Kelime sayısına göre deyimler sınıflandırılmıştır.

Sema Şahin tarafından “Türkiye Türkçesinde Organ Adları İle İlgili Deyimler Ve Onların Azerbaycan Türkçesinde Karşılığı” adlı çalışmada deyim tanımı yapılarak Türkiye Türkçesindeki organ adlarıyla ilgili deyimlerin Azerbaycan Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir.

Aygül Tursunova’nın tezi dört bölümden oluşmaktadır. Tursunova’nın çalışmasında deyimler şu başlıklar altına ele alınmıştır. “Oğuz ve Kıpçak Dil Gruplarının Genel Değerlendirilmesi”, “Kırgızca ve Türkçenin Sözdizimi Açısından Karşılaştırılması”, “Kırgızca ve Türkçedeki Deyimler ve Kullanılış Özellikleri”, “Göz ile İlgili Deyimlerin Karşılıklı Değerlendirilmesi” olmak üzere dört bölümden sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışmada Kırgız Türkçesindeki deyimlerin tespit edilmesinde Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi yayınları arasında çıkan, Cüzökan Osmanova, Kadıralı Konkobaev ve Şeralı Caporov'un kaleme aldıkları “*Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*” (2001) adlı çalışmadan, Türkiye Türkçesindeki deyimlerin belirlenmesinde ise Ömer Asım Aksoy'un “*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*” (1988) adlı eserinden yararlanılmıştır.

İçinde “kalp (yürek)” geçen deyimler alfabetik sıraya göre yazılmıştır. Kırgız Türkçesi deyimlerin karşısına parantez içinde faydalanılan eserin kısaltılmış hali (KTFS) büyük harflerle, eserin basım yılı, deyim geçtiği sayfa (s.) numarası gösterilmiştir. Türkiye Türkçesindeki deyimlerin karşısına parantez içinde eserin yazarının soyadı (Aksoy), eserin basım yılı, deyim geçtiği sayfa (s.) ve eserde geçen deyimlerin sırası verilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetleriyle dil, kültür, ekonomik, askeri kültürel alandaki sıcak temasların sonucu olarak Türk lehçelerine yönelik çalışmalar artmıştır. Türkiye’de bazı üniversitelerde Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümleri kurulmuştur. Türkiye’den Türk Cumhuriyetlerine, Türk Cumhuriyetlerinden de Türkiye’ye eğitim için öğrenciler gelmeye başlamıştır.

Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye’ye gelen öğrenciler Türkiye Türkçesini, Türkiye’den de Türk Cumhuriyetlerine giden öğrenciler gittikleri yerdeki Türk lehçesini öğrenmeye başlamışlardır. Türkiye Türkçesi Kırgız Türkçesindeki “kalp (yürek)” sözcüğüyle kurulan deyimler arasındaki ortaklıkların, benzerliklerin, farklılıkların vs. belirlenerek araştırma yapanlar ile ayrıca Kırgız ve Türkiye Türkçesi öğrenenlere faydalı olacağı düşünülerek bu çalışma yapılmıştır.

1. Kırgız Türkçesinde Kalp/ Yürek:

Türkiye Türkçesinde “kalp” ya da “yürek” sözcüğü Kırgız Türkçesinde “cürök” şeklinde söylenmektedir. Kırgız Tilinin Sözdüğü (Kırgızca Sözlük) adlı eserde “cürök” sözcüğü şu şekilde geçmektedir:

1. İnsanların ve hayvanların gövdesinin sol tarafında bulunan, adaleli torba şeklinde, kan dolaşımını sağlayan merkezi organdır. 2. Bu organın dış tarafı. 3. İnsanın iç dünyası: fikirlerini, duygu ve düşüncelerini, kaygılarını, niyetlerini, genel olarak ruh halini ifade etmek için kullanılır. 4. Mertliği, kahramanlığı, cesurluğu vs. ifade etmek için kullanılır. 5. Bir şeyin en önemlisi, merkezi konumda olduğunu anlatmak için kullanılır. (KTS. I, 2011; 611- 612)

2. Türkiye Türkçesinde Kalp/ Yürek:

Türkiye Türkçesindeki “kalp” sözcüğü Türkçe Sözlükte şu şekilde açıklanmaktadır:

“Göğüs boşluğunda, iki akciğer arasında, vücudun her yanından gelen kanı akciğerlere

ve oradan gelen temiz kanı da vücuda dağıtan organ, yürek: Bak ellerim nasıl titriyor, bak alnım nasıl yanıyor, bak kalbime nasıl çarpıyor. Y. K. Karaosmanoğlu.” (Türkçe Sözlük, 2011; 1284)

Türkçe Sözlükte “yürek” sözcüğünün açıklaması aşağıdaki gibi yapılmıştır.

“1. Kalp. 2. Bir kimsenin ruhsal yönü, gönül: ‘Fazıla Hanım’ın elleri terliyor, yüreği sarsılıyordu.’ S. F. Abasıyanık.” (Türkçe Sözlük, 2011; 2626)

3. Kalp ve Yürek Kelimesinin Etimolojisi:

Kalp sözcüğünün etimolojisi İsmet Zeki Eyuboğlu tarafından kaleme alınan “Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü” adlı eserinde şu şekilde yapılmaktadır:

“KALP, ar. **kalb** (yürek, gönül) den **kalb/ -kalp** (yürek, gönül, anlam genişlemesiyle orta yer, öz).” (Eyuboğlu, 2004; 367)

“Türk diline İslam dininin benimsenmesinden sonra, yazın yoluyla giren **kalb/ -kalp** sözcüğünün Türkçe karşılığı gönül/ gönül idi; anlam genişlemesiyle **gönül** kişinin iç-evresine, **kalp** ise kan dolaşımını sağlayan aygıt denir oldu.” (Eyuboğlu, 2004; 367)

Eyuboğlu yukarıdaki belirtilen eserinde yürek sözcüğünün etimolojisi hakkında şu bilgileri vermektedir:

“YÜREK, tr. **yürümek** (devinmek, yürümek) ten **yür-e-g/ yüreg/ yürek...**

Kök anlamı: devinen, yürüyen, çalışan. Anlam genişlemesiyle dirilerde **yürek** adı verilen aygıt...” (Eyuboğlu, 2004; 773)

4. Kırgız ve Türkiye Türkçesinde Deyimler Arasında Anlam Bakımından Ortak Olan Deyimlere Örnek:

Türk lehçeleri ortak sözcükler açısından oldukça zengindir. Bu ortaklıklar isim, sıfat ve fiillerde olmak üzere atasözleri ve deyimlerde de görülmektedir. Farklı coğrafyalarda konuşulmalarına rağmen Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki deyimler arasında ortak deyimlerin olduğu tespit edilmiştir.

K.T. Cürögü oozuna kelüü (KTFS, 2001;189) (Yüreği ağzına gelmek)/ **T.T. Yüreği ağzına gelmek** (Aksoy, 1988; 1129/ 8816) “çok korkmak” anlamına gelen deyim, ortak olarak kullanılmaktadır.

K.T. Cürögü sızdoo (KTFS, 2001; 190) (Yüreği sızlamak)/ **T.T. Yüreği sızlamak** (Aksoy, 1988: s. 1131/ 8840) “üzülmek, kaygılanmak” anlamında kullanılmaktadır.

K.T. Cürögü cok (KTFS, 2001; 188) (Kalpsiz, merhametsiz)/ **T.T. Kalbi olmama k** (Aksoy, 1988: s. 900/ 6474) “acıması olmamak” anlamı veren deyim aynı zamanda Kırgız Türkçesinde “korkak” şeklinde başka bir anlamı da bulunmaktadır.

K.T. Cürögü taza (KTFS, 2001;190) (Temiz kalpli)/ **T.T. Kalbinde alası kazası**

bulunmamak (Aksoy, 1988; 900/ 6469) “kabinde kötülük olamayan” kişiler için kullanılan bu deyim de ele alınan iki lehçede ortak kullanılmaktadır.

K.T. Cürögü taş (KTFS, 2001; 190) (Sert, vicdansız)/ **T.T. Katı (taş) yürekli, (yüreği katı), (taş yürekli)** (Aksoy, 1988; 915/ 6636) “acıma duygusu olmayan” anlamında olan deyim “merhametsiz” kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır.

K.T. Cürögü ak (KTFS, 2001; 186) (Temiz kalpli)/ **T.T. İyi kalpli.** (Aksoy, 1988; 893/ 6398) “temiz kalpli” anlamındadır. Kırgız Türkçesinde “ak” insanlar için “temiz”, “iyi” anlamında kullanılmaktadır.

Kırgız Türkçesinde “**cürögü ak**” deyiminin aynı zamanda “**cürögündö kara cok.** (KTFS, 2001; 193)” ve “**cürögündö kiri cok.** (KTFS, 2001; 193)” olmak üzere farklı şekilleri de bulunmaktadır.

K.T. Cürögü kanoo (KTFS, 2001; 188) (Zorlanmak, acı çekmek)/ **T.T. Yüreğinden kan gitmek** (Aksoy, 1988; 1130/ 8828) “derin bir acı içinde olmak” anlamındaki deyim kuruluş açısından Kırgız Türkçesinde iki kelimedenden oluşup sonu mastarla biterken Türkiye Türkçesindeki söz konusu deyim üç kelimedenden oluşmaktadır.

K.T. Cürögü caraluu (KTFS, 2001; 187) (Gönlü kırılmak, acısı olmak)/ **T.T. Yüreği yaralı** (Aksoy, 1988; 1131/ 8845) “acısı geçmemiş büyük bir üzüntüsü bulunan” durumunu anlatan deyim Kırgız Türkçesindeki kuruluşuna bakıldığında iki kelimedenden oluştuğu sonunda mastar bulunduğu görülmektedir.

5. Yapı ve Sözdizimi Özellikleri Bakımından Deyimler:

Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki “kalp/ yürek” sözcüğüyle kurulan deyimlerin genellikle iki kelimedenden oluşan söz öbekleri olduğu görülmektedir. Bunların dışında hem Kırgız hem de Türkiye Türkçesinde başta üç kelimedenden olmak üzere üçten fazla kelimedenden oluşan deyimler de vardır.

Dikkat çeken diğer bir durum da her iki lehçedeki deyimlerin çoğunun “*isim+ mastar halindeki fiil*” şeklinde olmasıdır. Bu durumun dışında yapısında fiil unsuru bulunmayan deyimler de bulunmaktadır. Bunlar değişik kiplerde çekimlenmiş cümle kurulumundaki deyimlerdir.

5.1. Kırgız Türkçesinde İki Kelimedenden Oluşan Yapısında Fiil Unsuru Bulunmayan Deyimler:

Cürögü ak (KTFS, 2001; 186) “temiz kalpli, insanlara karşı kötülük düşünmeyen”

Cürögü bütün (KTFS, 2001; 187) “kafası rahat, derdi tasası olmayan”

Cürögü cok (KTFS, 2001; 188) Bu deyim iki anlamı bulunmaktadır. 1. “korkak, cesur olmayan, atilgan olmayan”, 2. “merhametsiz, vicdansız”

Cürök cıltar (KTFS, 2001; 195) “hoş sözleriyle insanın kalbini kazanıp güzel sözlerinin etkisiyle insanın yüreğini ferahlatır”

Cürögü kara (KTFS, 2001; 188) “kötü niyetli, insanlara karşı kötülük düşünen kimse”

Cürögü kurç (KTFS, 2001; 189) “cesur, girişken, sağa sola yalpalamayan, hiçbir şeyden korkmayan”

Cürögü muz (KTFS, 2001; 189) Bu deyim ile “*cürögü cok*” deyiminin ikinci anlamı olan “merhametsiz, vicdansız, hayırsız” anlamındadır.

Cürögü ot (KTFS, 2001; 190) “zeki, korkak olmayan, cesur, hiçbir şeyden sakınmayan”

Cürögü taza (KTFS, 2001; 190) deyimini “*cürögü ak*” deyimiyile aynı anlamda kullanılmaktadır. “temiz kalpli, insanlara karşı kötülük düşünmeyen”

Cürögü taş (KTFS, 2001; 190) “sert, taş kalpli, bencil” anlamlarında “*cürögü cok*” ve “*cürögü muz*” deyimleriyle yakın anlamlıdır.

Cürök kuuşurgan (KTFS, 2001; 195) “içi içini yemek, kafasına takmak, çok düşünmek”

5.2. Türkiye Türkçesinde İki Kelimeden Oluşan Yapısında Fiil Unsuru Bulunmayan Deyimler:

Türkiye Türkçesindeki “kalp/ yürek” sözcüğüyle kurulan deyimlerin tespit edilmesinde faydalandığımız, Ömer Asım Aksoy’un “Deyimler Sözlüğü” adlı eserindeki deyimlerin açıklaması sözlükte olduğu şekilde yazılmıştır.

Açık yürekli (kalpli) (Aksoy, 1988; 527/ 2710) Düşündüğünü olduğu gibi söyleyen, gizli yönü olmayan, içi temiz (kişi).

Geniş yürekli (Aksoy, 1988; 792/ 5409) Çabucak tasalanmayan, telaşlanmayan, meraklanmayan.

İyi kalpli (Aksoy, 1988; 893/ 6398) Herkes için iyilik düşünen, herkesin iyiliğini isteyen.

Kalbine göre (Aksoy, 1988; 900/ 6471) Başkasına karşı beslediği duygulara karşı.

Katı (taş) yürekli, (yüreği katı), (taş yürekli) (Aksoy, 1988; 915/ 6636) Acıklı şeylerden üzüntü duymayan, acıması olmayan.

Yufka yürekli (Aksoy, 1988; 1125/ 8779) Acıklı durumlara hiç dayanamayan, çok acıyan.

Yüreği katı (Aksoy, 1988; 1130/ 8827) Acıklı şeylerden üzüntü duymayan, acıması olmayan.

Yüreği yaralı (Aksoy, 1988; 1131/ 8845) Acısı geçmemiş büyük bir üzüntüsü bulunan.

Yüreği yufka (Aksoy, 1988; 1131/ 8846) Acıklı durumlara hiç dayanamayan, çok acıyan.

Yüreklere acısı (Aksoy, 1988; 1132/ 8847) Çok acıklı, çok üzücü.

Yürek oynatması (Aksoy, 1988; 1132/ 8848) Büyük öfke ve üzüntü doğuran eylem.

Yürek Selânik¹ (birinde) (Aksoy, 1988; 1132/ 8849) Çok korkak.

5.3. Kırgız Türkçesinde İkidenden Fazla Kelimedenden Oluşan Yapısında Fiil Unsuru Bulunmayan Deyimler:

Cürögü dük dük (KTFS, 2001; 187) “çok korktuğundan veya acele ettiğinden yüreğinin hızlı çarpması”

Cürögündö kara cok (KTFS, 2001; 193) Bu deyim iki anlamı bulunmaktadır. 1. “kafasına koyduğunu yapan, pes etmeyen, kahraman, er kişi, zeki. 2. “temiz kalpli, hiç kimseye kötülük düşünmeyen, iyi niyetli”

Cürögündö calı bar (KTFS, 2001; 193) “pes etmeyen, hiçbir şeyden çekinmeyen, kahraman”

Cürögündö kiri cok (KTFS, 2001; 193) Deyimi “*cürögü ak*” deyimiyile aynı anlamda kullanılmaktadır. “temiz kalpli, insanlara karşı kötülük düşünmeyen”

Cürögündö otu bar (KTFS, 2001; 193) Bu deyim anlamı “*cürögü ot*” deyimiyile aynıdır. “zeki, cesur, hiçbir şeyden sakınmayan”

Cürögündö otu cok (KTFS, 2001; 194) “girişken olmayan, utangaç, içine kapanık”

Cürögünön kaynap çıkkan (KTFS, 2001; 194) “bir işe tüm kalbiyle kendisini vermek, o işi gönülden yürekten yapmak”

5.4. Kırgız Türkçesinde Masterla Biten İki Kelimedenden Oluşan Deyimler:

Cürögü agarboo (KTFS, 2001; 186) “kırılmak, nefret etmeye başlamak, affedememek”

Cürögü aylanuu (KTFS, 2001; 186) “kusmak istemek, kendini kötü hissetmek”

Cürögü ayrılıuu (KTFS, 2001; 186) “çok sevindiği zaman ya da çok korkulduğu anda tuhaflaşmak, heyecanlanmak”

Cürögü açışuu (KTFS, 2001; 187) “bir şeye üzülme, kırılmak, yüreği sızlamak”

Cüögü baylanuu (KTFS, 2001; 187) “sevmek, kalbini vermek, aklını vermek, bağlanmak”

Cürögü daaboo (KTFS, 2001; 187) “bir şeye karar verememek, gayret gösterememek, utangaç bir hal almak”

Cürögü caraluu (KTFS, 2001; 187) “endişelenmek, düşünceli bir hal almak, aşırı derecede kaygılanmak”

Cürögü cibüü (KTFS, 2001; 187) “sevmek, kabul etmek”

Cürögü cılıu (KTFS, 2001; 188) “*cürögü cibüü*” deyimiyile aynı anlamdadır. “sevmek, kabul etmek”

¹ “Yahudi gibi” anlamında. (Selânik’te çok Yahudi olduğu söylenir) bkz. (Aksoy, 1988: s. 1132/ 8849)

Cürögü cılıboo (KTFS, 2001; 188) “karşıdakine ısınamamak, sevememek, alışamamak”

Cürögü kaltıroo (KTFS, 2001; 188) “çok korkmak”

Cürögü kaluu (KTFS, 2001; 188) “bir şeyden çok korkmaktan ya da sürekli görmekten dolayı yorulduğundan görmek istememek, bıkmak”

Cürögü kanoo. (KTFS, 2001; 188) “canı sıkılmak, zorlanmak”

Cürögü kötörülüü (KTFS, 2001; 189) Bu deyim “*cürögü aylanuu*” deymiyle aynı anlamdadır. “kusmak istemek, kendini kötü hissetmek”

Cürögü küyüü (KTFS, 2001; 189) “yüreği yanmak, çok kırılmak, tuhaf bir hal almak, üzülmek, ”

Cürögü mokoo (KTFS, 2001; 189) “önceki gibi girişken, atılgan, cesaretli olamamak, utangaç olmak, korkmak”

Cürögü muzdoo(KTFS, 2001; 189) “ bir kişiden soğumak, nefret etmek, artık ona karşı olan iyi duygularının sona ermesi”

Cürögü opkolcuu (KTFS, 2001; 189) “kötü bir haber gelecek endişesi ile rahatı bozulmak, içi sıkılmak, endişelenmek, sürekli korkmak”

Cürögü ölüü (KTFS, 2001; 190) “bir şeyden çok fazla korkmak, korktuğu şeyi tekrarlamamak, aynı şeyi bir daha yapmamak”

Cürögü sızdoo (KTFS, 2001; 190) “darılmak, üzülmek, ”

Cürögü titiröö (KTFS, 2001; 190) “tehlikeli bir durum atlatmak, atlatılan tehlikeden dolayı korkmak, korkudan rengi sararmak”

Cürögü too (KTFS, 2001; 190) “eğilmeyen, bükülmeyen, korku nedir hiç bilmeyen, kahraman”

Cürögü tüşüü (KTFS, 2001; 191) iki anlamda kullanılmaktadır. 1. “çok korkmak, akli yerinden çıkmak” 2. “çok korkmuş, akli yerinden çıkacak gibi olmak durumundaki çocukların haline bakıp kullanılmaktadır”

Cürögü üşüü (KTFS, 2001; 191) “korkmak, tembel olmak”

Cürögü ısuu (KTFS, 2001; 191) bu deyim “*cürögü cibüü*” ve “*cürögü cıluu*” deyimleriyle aynı anlamdadır. “sevmek, kabul etmek”

Cürögü ezilüü (KTFS, 2001; 191) “içinde kıpı kıpır mutluluk veren güzel duyguların ortaya çıkması.”

Cürögü elciröö (KTFS, 2001; 191) “cürögü ezilüü” deymiyle aynı anlamda kullanılmaktadır. “içinde kıpı kıpır mutluluk veren güzel duyguların ortaya çıkması.”

Cürögü eköö (KTFS, 2001; 191) “güçlü kuvvetli, kahraman, kahramandan da öte”

Cürögün açuu (KTFS, 2001; 192) “kişiyi tüm dikkatiyle dinlemek, en iyi şekilde ağırlamak”

Cürögün açıştırıuu (KTFS, 2001; 192) “aşırı derecede kalbini kırmak, üzüntü vermek, canını sıkmak”

Cürögün caraloo (KTFS, 2001; 192) “kalbini yaralamak, huzursuz etmek, gönü kırılmak, acısı olmak”

Cürögün cibitüü (KTFS, 2001; 192) “kalbini kazanmak, yumuşatmak, kendisine imrendirmek, kendisine yakınlaştırmak, kabul ettirmek”

Cürögün öyüü (KTFS, 2001; 192) Deyim “*cürögü titiröö*” deyimiyle aynı anlamdadır. “tehlikeli bir durum atlatmak, atlatılan tehlikeden dolayı korkmak, korkudan rengi sararmak”

Cürögün öltürüü (KTFS, 2001; 192) “bir daha başkaldıramayacak şekilde korkutmak, rahatını bozmak, rahatsız etmek”

Cürögün toktotuu (KTFS, 2001; 193) “gayret etmek, sabretmek, kendisini tutabilmek”

Cürögün tuylatuu (KTFS, 2001; 193) “çok düşünmek, aklından çıkaramamak, rahatını bozmak, yüreğini sızlatmak”

Cürögün tüşürüü (KTFS, 2001; 193) “aşırı derecede korkutmak”

Cürögün elciretüü (KTFS, 2001; 193) “memnun etmek, yüreğini ferahlatarak rahatlatmak”

Cürök kötörüü (KTFS, 2001; 195) “bir şeyden korkan, akli yerinden çıkan, kalbi yerinden oynayan çocuğun moralini düzeltmek için bir şeyler yapmak, moralini yükseltmek” anlamına gelmektedir.

Cürök toktotuu (KTFS, 2001; 195) “korkmak ya da sıçramaktan sonra kendine gelmek, kendi kendini tutabilmek, akıl sağlığını koruyabilmek”

Cürök titiretüü (KTFS, 2001; 195) “sevinçli anında ya da keyfi kaçtığında içini dökmek.”

Cüröktü şuuldatuu (KTFS, 2001; 195) “aşırı derecede korkutmak, ödünü koparmak, ödünü patlatmak”

5.5. Türkiye Türkçesinde Masterla Biten İki Kelimeden Oluşan Deyimler:

Kalbine doğmak (Aksoy, 1988; 900/ 6470) Ortada bir olay yokken, olacak şeyi tahmin etmek, sezinlemek, sanki gizli bir güç kendisine olacak şeyi haber vermek.

Kalbini (birine) açmak (Aksoy, 1988; 900/ 6472) Duygularını, düşüncelerini söylemek.

Kalbini (gönlünü, hatırını) kırmak (Aksoy, 1988; 900/ 6473) Birini küstürecek, kendisinden soğutacak davranışta bulunmak.

Kalbi olmamak (Aksoy, 1988; 900/ 6474) Acıması olmamak, merhametsiz olmak.

Kalp kırmak (Aksoy, 1988; 902/ 6493) Davranışıyla birini incitmek, üzüp gücendirmek.

Yüreği çarpmak (Aksoy, 1988; 1129/ 8818) Çok heyecanlanma dolayısıyla yüreği hızlı hızlı çalışmak.

Yüreği daralmak (Aksoy, 1988; 1129/ 8819) Sıkılıp bunalmak, benliğini sıkıntı kaplamak.

Yüreği dayanmamak (Aksoy, 1988; 1129/ 8820) İçinde katlanılmaz bir acı duymak.

Yüreği erimek (Aksoy, 1988; 1129/ 8821) Kaygı içinde bulunmak, üzülecek bir durum olacak diye içinde bir rahatsızlık bulunmak.

Yüreği ezilmek (Aksoy, 1988; 1129/ 8822) Acıkmadan midesi rahatsızlık vermeye başlamak.

Yüreği kabarmak (Aksoy, 1988; 1130/ 8824) İçi sıkıntı ile dolup derin soluk alma gereğini duymak.

Yüreği kalkmak (Aksoy, 1988; 1130/ 8825) Korkup heyecanlanmak.

Yüreği kararmak (Aksoy, 1988; 1130/ 8826) İçine karamsarlık ve sıkıntı çökmek.

Yüreğine büyüme (Aksoy, 1988; 1130/ 8830) Gücüne gitmek, dokunmak (koymak).

Yüreğine inmek (Aksoy, 1988; 1130/ 8832) 1. Ansızın ölmek. 2. Ölecek gibi üzülme.

Yüreğine işlemek (Aksoy, 1988; 1130/ 8833) Söz, davranış, bir kimseye çok dokunmak, bir durumun acısını içinden duymak.

Yüreği oynamak (Aksoy, 1988; 1131/ 8837) Birden heyecanlanmak.

Yüreği (ciğeri) parçalanmak (parça parça olmak) (Aksoy, 1988; 1131/ 8838) Birinin üzücü durumuna pek çok acımak.

Yüreği serinlemek (Aksoy, 1988; 1131/ 8839) Üzüntüsü hafiflemek.

Yüreği sızlamak (Aksoy, 1988; 1131/ 8840) Derin bir acıma duygusuyla üzülme.

Yüreği soğumak (Aksoy, 1988; 1131/ 8841) Düşmanın bir felakete uğraması dolayısıyla ya da ondan öç alarak içi ferahlamak.

Yüreği tükenmek (Aksoy, 1988; 1131/ 8842) Bir konu üzerinde söz söyleye söyleye

çok yorulmak.

Yüreği yanmak (Aksoy, 1988; 1131/ 8844) 1. Büyük bir felakete uğramak. 2. Pek çok acılamak.

Yürek tüketmek (Aksoy, 1988; 1132/ 8850) Bir konu üzerinde söz söyleye söyleye çok yorulmak.

5.6. Kırgız Türkçesinde Masterla Biten İkidem Fazla Kelimedem Oluşan Deyimler:

Cürögü alıp uçuu (KTFS, 2001; 186) “mutlu veya kötü bir haber gelecekmiş gibi yerinde duramamak, kalbi çarpmak.”

Cürögü atıp ketüü (KTFS, 2001; 186) “beklenmedik bir zamanda aniden gelen mutlu ya da kötü bir haberden etkilenmek”

Cürögü böksörö tüşüü (KTFS, 2001; 187) “rahat bir nefes almak, huzur bulmak.”

Cürögü carıla cazdoo (KTFS, 2001; 187) “çok sevinmekten ya da korkmaktan dolayı aşırı derecede heyecanlanmak”

Cürögü zır dey tüşüü (KTFS, 2001; 188) “yaşanmış kötü bir olayı aklına getirmiş gibi olmak, kendini kötü hissetmek, huzuru kaçmak, perişan olmak.”

Cürögü kabınan çıguu (KTFS, 2001; 188) Bu deyim “*cürögü atıp ketüü*” deyimini ile aynı anlamda kullanılmaktadır. “beklenmedik bir zamanda aniden gelen mutlu ya da kötü bir haberden etkilenmek”

Cürögü oozuna kelüü (KTFS, 2001; 189) “dikkatsizlik sonucu ortaya çıkan, tehlikeli durumdan dolayı korkmak ya da alınan kötü haberden dolayı korkup, ne yapacağını şaşırarak.”

Cürögü oozuna tıgıluu (KTFS, 2001; 189) “*cürögü oozuna kelüü*” deyiminiyle aynı anlamda gelmektedir. “dikkatsizlik sonucu ortaya çıkan, tehlikeli durumdan dolayı korkmak ya da alınan kötü haberden dolayı korkup, ne yapacağını şaşırarak.”

Cürögü solk etpöö (KTFS, 2001; 190) “umursamamak, sezmemek, korkmamak”

Cürögü tuz kuyganday açışuu (KTFS, 2001; 191) “aşı derecede endişelenmek, içi yanmak, tutuşmak”

Cürögü tüpöyül bolu (KTFS, 2001; 191) “Herhangi bir şeyden dolayı rengi sararmak”

Cürögü şuu dey tüşüü (KTFS, 2001; 191) “birden, beklenmedik bir anda, korkulacak bir şey olacağını düşünerek sıçramak”

Cürögü elep- celep boluu (KTFS, 2001; 191) “rahatını bozulmak, yerinden duramamak”

Cürögün suurup aluu (KTFS, 2001; 193) “korkutmak, canını çıkarmak, haddini bildirmek”

Cürögün suurup beruu (KTFS, 2001; 193) “çok sevmek, üstüne titremek, canını

feda etmek”

Cürögündö cik ketüü. (KTFS, 2001; 194) “kırılmak, hakkını helal etmemek, güvenmemek”

Cürögündö mayday tiyüü (KTFS, 2001; 194) “defalarca tekrarlanan bir şeyden bıkmış aynı şeyi tekrar görmek istememek”

Cürögündö muz bürküü (KTFS, 2001; 194) “bir şeyden soğumak, kırılmak”

Cürögünö çok saluu (KTFS, 2001; 194) “herhangi bir şey için endişelenmek, heyecanlanmak, huzuru kaçmak”

Cürögünön kan tamçıloo (KTFS, 2001; 194) “çok acımak, yüreği sızlamak.”

Cürögünön tütün çıguu (KTFS, 2001; 194) “içi sızlamak, yüreği yanmak.”

Cürök aldı kılıu (KTFS, 2001; 195) “aşırı derecede korkutmak, korkunun etkisiyle rengi sararmak”

Cürök zaada boluu (KTFS, 2001; 195) “korkmak, korktuğundan dolayı rengi sararmak”

5.7. Türkiye Türkçesinde Masterla Biten İki'den Fazla Kelimeden Oluşan Deyimler:

Eli yüreğinin üstünde olmak (Aksoy, 1988; 762/ 5112) Kötü bir sonuç çıkacak diye kaygı ile beklemek.

İçine (yüreğine) ateş düşmek(Aksoy, 1988; 869/ 6162) Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek.

Kalbinde alası kazası bulunmamak (Aksoy, 1988; 900/ 6469) Temiz yürekli olmak, içinden pazarlıklı olmamak.

Yüreği ağzına gelmek (Aksoy, 1988; 1129/ 8816) Birdenbire çok korkmak.

Yüreği cız etmek (cızlamak) (Aksoy, 1988; 1129/ 8817) Ansızın içi sızlamak.

Yüreği hop etmek (hoplamak) (Aksoy, 1988; 1129/ 8823) Birdenbire korkup heyecanlanmak.

Yüreğinden kan gitmek (Aksoy, 1988; 1130/ 8828) Pek derin bir acı içinde olmak.

Yüreğine ateş düşmek (Aksoy, 1988; 1130/ 8829) Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek.

Yüreğine dert olmak (Aksoy, 1988; 1130/ 8831) Bir şey yapmak istediği halde yapamamış olduğu için üzülme.

Yüreğine (soğuk) su serpilmek (Aksoy, 1988; 1130/ 8834) Duyduğu üzüntü, kaygı, sıkıntı; yeni ve ferahlatıcı bir durum ya da haber dolayısıyla hafiflemek.

Yüreğinin şişini indirmek (Aksoy, 1988; 1131/ 8835) Bağırıp paylayarak öfkesini dindirmek.

Yüreğinin yağı erimek (Aksoy, 1988; 1131/ 8836) Korkulacak bir durum meydana gelecek diye kaygı çekmek.

Yüreği yağ bağlamak (Aksoy, 1988; 1131/ 8843) İsteddiği gibi bir durum meydana gelmesinden büyük kıvanç duymak.

6. Kırgız ve Türkiye Türkçesi Deyimlerinde Yalancı Eş Değerlere Örnekler:

Türk lehçelerindeki ortak söz varlığının yanı sıra zaman içinde bazı sözcüklerin anlam değişimine uğrayarak Türk dillerinde farklı anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. Bazı sözcükler farklı anlamlarda kullanıldığından “yalancı eş değer” problemi ortaya çıkmaktadır. Bu durum lehçeler arasında yapılan aktarmalarda yanlışların yapılmasına sebep olmaktadır.

Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki bazı deyimlerde yalancı eş değerlerin olduğu dikkat çekmektedir. Yalancı eşdeğer deyimler aşağıda örneklerle gösterilmiştir.

K.T. Cüröğü kara. (KTFS, 2001; 188)

T.T. Yüreği kararmak. (Aksoy, 1988; 1130/ 8826)

Kırgız Türkçesindeki “*cüröğü kara*” deyiminde sıfat bulunmaktadır. Türkiye Türkçesindeki “*yüreği kararmak*” deyimini bir sözcük ve bir mastardan türetilmiştir. Her iki deyimde de ilk önce dikkati çeken “*kara*” sözcüğü yanıltmaya sebep olduğundan yalancı eşdeğer kavramıyla karşılaşılmaktadır.

Kırgız Türkçesindeki “*cüröğü kara*” deyimine bakıldığında “*kötü niyetli*”, Türkiye Türkçesindeki “*yüreği kararmak*” deyiminin ise “*içine karamsarlık ve sıkıntı çökmek*” anlamı taşıdığı görülmektedir.

K.T. Cüröğü muzdoo. (KTFS, 2001; 189)

T.T. Yüreği soğumak. (Aksoy, 1988; 1131/ 8841)

Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki her iki deyim de bir sözcük ve bir mastardan oluşmaktadır. Türkiye Türkçesindeki “*soğu-*” fiilinin Kırgız Türkçesindeki karşılığı “*muzdoo*” şeklindedir. Fakat burada “*soğu-*” fiiliyle oluşturulan deyimlerin anlamı farklıdır. Kırgız Türkçesinde “*cüröğü muzdoo*” deyimini “*bir kişiden soğumak, nefret etmek, artık ona karşı olan iyi duygularının sona ermesi*” anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesindeki “*yüreği soğumak*” deyiminde “*düşmanının bir felakete uğraması dolayısıyla ya da ondan öç alarak içi ferahlamak*” anlamında kullanılmaktadır.

K.T. Cürögün açuu. (KTFS, 2001; 192)

T.T. Kalbini (birine) açmak. (Aksoy, 1988; 900/ 6472)

Yukarıda verilen deyimlere bakıldığında deyimler “*aç-*” fiili ile bitmektedir. Her iki lehçedeki deyim de bir sözcük ve bir mastardan oluşmaktadır.

Kırgız Türkçesindeki “*cürögün açuu*” deyimini “*kişiyi tüm dikkatiyle dinlemek, en*

iyi şekilde ağırlamak” anlamında kullanılmakta, Türkiye Türkçesindeki **“kalbini (birine) açmak**” deyimini ise **“duygu ve düşüncelerini karşısındakine anlatma**” anlamındadır.

K.T. Cürögü sızdoo. (KTFS, 2001; 190)

T.T. Yüreği sızlamak. (Aksoy, 1988; 1131/ 8840)

Bu deyimlerde bir kelime ve bir mastardan oluşmakta ve deyimler **“sızla-”** fiili ile yapılmıştır. Bundan dolayı bu deyimlerde de yalancı eşdeğerlik vardır.

“cürögü sızdoo” deyimini **“darılmak, üzülmek”** anlamındadır. Türkiye Türkçesindeki **“yüreği sızlamak”** deyimini **“derin bir acıma duygusuyla üzülmek”** anlamında kullanılmaktadır.

K.T. Cürögü ezilüü. (KTFS, 2001; 191)

T.T. Yüreği ezilmek. (Aksoy, 1988; 1129/ 8822)

Her iki deyimde de bir kelime ve bir mastardan oluşturulmakta ve görüldüğü gibi iki deyimde **“ezil-”** deyimini kullanılmıştır.

“ezil-” fiilinden meydana getirilen **“cürögü ezilüü”** deyimine bakıldığında **“çoktan dır içinde güzel duyguların olmamasına rağmen bir anda içinde mutluluk verici duyguların ortaya çıkması”** durumu ifade edilmektedir. Türkiye Türkçesindeki **“yüreği ezilmek”** deyiminde ise Kırgız Türkçesindeki anlamından tam tersi bir anlam bulunmaktadır. Türkiye Türkçesindeki anlamı **“acıkmadan midesi rahatsızlık vermeye başlamak”** şeklindedir.

7. Kelime Sayısı Bakımından Deyimler:

Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki “kalp/ yürek” ile ilgili deyimlerin belirlenmesinde taranan kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Kırgız Türkçesindeki toplam 84 deyim; 53’ü 2 kelimededen, 30’u 3 kelimededen, 1’i dört kelimededen oluşmaktadır. İki kelimededen oluşan 53 deyimden 10’unun yapısında fiil unsuru bulunmamakta olup ikiden fazla kelimededen oluşan 31 deyimden de 7’sinin yapısında fiil unsuruna rastlanılmamıştır.

Türkiye Türkçesinde “kalp/ yürek kelimesinden oluşturulan toplam 49 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden 35’i iki kelimededen, 13’ü üç kelimededen, 1’i ise dört kelimededen oluşmaktadır. İki kelimededen oluşan 35 deyimden 12’sinin yapısında fiil unsuru yoktur. İki kelimededen oluşan 14 deyimden tamamında fiil unsuru bulunmaktadır.

Kırgız Türkçesinde ikiden fazla kelimededen oluşan deyimlerin içinde yapısında fiili unsuru bulunmayan deyimlerle karşılaşılmasına rağmen Türkiye Türkçesindeki ikiden fazla kelimededen oluşan deyimlerden, içinde fiil unsuru olmayan deyimlerin olmaması dikkat çekmektedir.

3. SONUÇ

Bu çalışmada organ adlarından olan “kalp/ yürek” sözcüğünden oluşturulan deyimler ele alınmıştır. Türk lehçeleri arasındaki ortak söz varlığının zenginliğiyle deyimlerde de karşılaşılacaktır. Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki konu başlığında ele alınan deyimler

arasında ortaklık ve benzerliklerin olduğu çalışmada gösterilmiştir.

Ortaklık ve benzerliklerin dışında bir de lehçeler arası aktarmalarda karşılaşılan yalancı eşdeğer meselesi deyimler arasında da görülmüştür. Yukarıda da üzerinde durulduğu gibi Kırgız Türkçesindeki bir deyimle Türkiye Türkçesindeki bir deyim arasında anlam farklılığı olabildiğinden, burada yalancı eşdeğer meselesine dikkat edilmesi gerekmektedir.

Çalışmada Kırgız Türkçesinde kalp/ yürek sözcüğüyle kurulan toplam 84 deyim, Türkiye Türkçesinde ise 49 deyim incelenmiştir. Bu sonuca göre taranan kaynaklar doğrultusunda Kırgız Türkçesinde kalp/ yürek sözcüğüyle kurulan deyim sayısı Türkiye Türkçesindeki deyim sayısından fazladır.

Kırgız Türkçesinde iki kelimedenden oluşan yapıda fiil unsuru bulunmayan deyim sayısı 10, İki kelimedenden oluşan yapıda fiil unsuru bulunmayan deyim 7, mastarla biten iki kelimedenden oluşan deyim 53, mastarla biten ikiden fazla kelimedenden oluşan toplam 30 deyim bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesinde iki kelimedenden oluşan yapıda fiil unsuru bulunmayan deyim sayısı 12, mastarla biten iki kelimedenden oluşan deyim 35, mastarla biten ikiden fazla kelimedenden oluşan deyim 13 deyim ulaşmıştır. Türkiye Türkçesindeki incelenen deyimlerden ikiden fazla kelimedenden oluşan yapıda fiil unsuru bulunmayan deyim bulunmamaktadır. Deyimlerden 1'i dört kelimedenden oluşan mastarla biten deyimdir.

Tespit edilen deyimler arasında dikkat çeken durumlardan bir tanesi de, Kırgız Türkçesinde Türkiye Türkçesinde 4 kelimedenden meydana gelen 1 deyimle karşılaşılmasıdır.

Kırgız Türkçesinde sadece “cürök” kelimesi kullanılırken, Türkiye Türkçesinde hem “kalp” hem de “yürek” kelimesi kullanılmaktadır.

Ayrıca Türk dilleri arasında görülen yalancı eş değer sözcükler deyimlere de yansımıştır. Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki “kalp” ve “yürek” sözcüğünün geçtiği deyimlerin içinde yalancı eş değer deyimler de vardır.

Kısaltmalar

K.T. Kırgız Türkçesi

T.T. Türkiye Türkçesi

KTS. (Kırgız Tilinin Sözdüğü)

KTFS (Kırgız Tilinin Frazologiyalık Sözdüğü)

ar. (Arapça)

bkz. (bakınız)

tr. (Türkçe)

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Atmaca, E. (2009). Kazak Türkçesinde “göz” organ ismiyle kurulmuş deyimlerin yapı ve anlam özellikleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IX(2), 19-35.
- Biray, N. (2005). Kırgız türkçesinde deyimler ve deyimlerin sınıflandırılması üzerine. *Fikret Türkmen armağanı*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Boobekova, K. (2013). *İnsan davranışıyla ilgili Türkçe- Kırgızca deyimler*. Bişkek: Avrasya Press.
- Caparov, Ş., Konkobaev, K. & Osmonova, J. (2001). *Kırgız tilinin frazeolojikalık sözdüğü*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Cumakunova, G. (2005). *Türkçe- Kırgızca Sözlük*. Ankara: Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Yayını.
- Çengel- Kasapoğlu, H. (2005). *Kırgız Türkçesi grameri*. Ankara: Akçağ.
- Doğan, L. (2005). Türk dilinde organ adları üzerine bir inceleme –Ana ve ara temel kelimeler. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 141-163.
- Duman, G. & Sorokino, O. (2017). Çuvaş Türkçesinde göz ile kurulmuş deyimler ve türkiye türkçesiyle karşılaştırılması. *Dil araştırmaları*, 21, 113-128.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Kırgız Tilinin Sözdüğü* (2011). Avrasya Press: Bişkek.
- Kırgız Sözlüğü* (1988). Yazar: K. K. Yudahin, Türkçeye Çeviren: Abdullah Taymas. Ankara: TDK.
- Orozobayev, M. (2013). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki toprak kelimesini içeren deyimlerin kültürel dilbilimi açısından karşılaştırılması, *TÜBAR*, XXXIII, 207-220.
- Özkan, F. & Şadiyeva, G. (2003). Somatik Deyimler, *Bilig*, 24, 135-157.
- Sinan, A. T. (2009). Deyimlerin yapısı değişir mi? *Turkish Studies*, 4(8), 1996-2009.
- Sinan, A. T. (2015). *Türkçenin deyim varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şahin, İ. (2010). Organ adları temelinde Kırgızistan yer adlarında ölü deyim aktarmaları ve bunların yer adlarında kullanışları. *Bilig*, 53, 199-216.
- Tursunova, A. (2007). *Kırgızca ve Türkçede “ göz ile ilgili deyimler ve çağrışım alanlarının karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Türk Dil Kurumu Yayınları (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Useev, N. (2014). Kırgız Türkçesindeki bazı deyimleri açıklamada eski Türkçesinin yeri ya da ara arkaik kelimeler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 37, 91-96.

İnternet Kaynakları

- file:///C:/Users/anic/Downloads/TURKIYE_TURKCESINDE_ORGAN_ADLARI_ILE_ILG%20(1).pdf
- Nazarkul Kızı, A. (2017). *Türk ve Kırgız gazetelerinde kullanılan ortak deyimler*.
http://www.ijors.net/issue6_1_2017/articles/anarkhan.html

EXTENDED ABSTRACT

Idioms have an important place in every language. Expressions are extremely important in terms of explaining a lot with little words and strengthening the narrative. It is the precious treasures of the people, which have been revealed as a result of certain life experiences of the nations. Idioms are stereotypes. There are also idioms created from organ names, which are the foundation of language. Expressions from organ names are quite large. There is also the word heart among the idioms created by the organ names. In Turkey Turkish is spoken as words “kalp” (heart) or “yürek” (heart) in Kyrgyz Turkish is spoken as "curok". Each human body has a different significance. But heart is a more important organ for human life. Among the dialects of the Turkish dialects, many works have been done about the idioms that have been formed. The studies were based on organ names such as the head, eye, ear and nose. In this study the word "heart" was reviewed by phrases in Kyrgyz Turkish and Turkey Turkish. Both dialects were found to have common or similar idioms. The idioms which are different

from these are also determined. The meanings of the idioms were given and explanations were made.

Idioms are the most important element of language. The idioms used to tell a lot with little words are used when it is necessary in daily life. In particular, expressions are important in terms of strong expressions and effective expression of emotions and thoughts.

Idioms, like the proverbs are the words that have emerged as a result of a certain experience. Good, bad, bitter, sweet, etc. as a result of events taking place in the language has become part of the language. They are also stereotypes like proverbs.

In the Turkish Dictionary of the Idiom, the following explanation is made: Idiom, "stereotypes that have a distinctive meaning, usually more or less distinct from their true meaning (Türkçe Sözlük, 2011: 651).

In this article detecting the idioms of Kyrgyz Turkish language from Turkey Manas University were used the publications of Cuzokan Osmanova, Kadıralı Konkobaev and Sheralı Caporov which they wrote "*Kırgız Tilinin Frazelogyalılık Sözdüğü*" (2001), from Turkey in detecting the idioms of the Turkey Turkish was used the study of Omer Asım Aksoy "*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*" (1988).

The phrases that contain "kalp (yürek) are written in alphabetical order. The abbreviated version (KTFS) of the work, which is used with parenthesis in front of the Kyrgyz Turkish idioms, is shown with big letters, the year of publication, and the page number (s.) Of the phrase. Turkey surname of the author of the statement in parentheses in front of the Turkish (Al), year of publication of the work, the number of the page (s.) And the order of the phrases used in the work are given.

After the disintegration of the Soviet Union, as a result of warm contacts with the Turkic Republics, which declared their independence in the language, culture, economic and military cultural fields, studies on Turkish dialects increased. Contemporary Turkish Dialects and Literature departments at some universities in Turkey was established. From Turkey to the Turkish Republic, the Turkish Republic has started to arrive for training students in Turkey.

Students from the Turkish Republics come to Turkey to study Turkey Turkish, students from Turkey go to the Turkish Republics and they started learning the dialect of Turkish languages.

The phrases made with the word of "kalp (yürek) (heart)" in Turkey Turkish and in Kyrgyz Turkish was determined by investigating the partnerships of the word phrases, similarities, differences, etc. and also it would be useful to learners of Turkey Turkish and Kyrgyz Turkish.

In this study the word kalp/ yürek in Kyrgyz Turkish was established with a total of 84 word, in Turkey Turkish was established 49 word. In conclusion the number of idioms with the

word of kalp / yürek in Kyrgyz Turkish is greater than the number of the words made by kalp / yürek in Turkish Turkey.

The statement also pointed out in one of the cases detected, the Kyrgyz Turkish words occurring in Turkey is faced with one of the four words in Turkish.

When in Kyrgyz Turkish is used only the word "cürök", in the Turkey Turkish are used the words "kalp" and the word "yürek".

In addition, false equivalents seen among Turkish languages are reflected in idioms. Among idioms "kalp" and "yürek" there are some false equivalent of word phrases both in Turkey Turkish and Kyrgyz Turkish languages as well.